

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 373.3/.5.091.64:(075)(73)

ІСТОРІЯ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА США

Ельбрехт О. М.

У статті розглядаються історичні аспекти розвитку шкільного підручника у США. Автором використано дослідження американських учених, в яких розкривається роль підручників в освітньому процесі, розвиток підручника в контексті змін у педагогіці та цінностях американського суспільства. Матеріали досліджень засвідчують, що підручники є надзвичайно адаптивним засобом навчання: услід за змінами проблем освіти змінюються й вимоги до підручників, стилі їх написання, представлені в них методи навчання. На основі аналізу результатів досліджень встановлено, що процес розвитку шкільного підручника США трансформується на різних етапах історії суспільства залежно від конкретних історичних умов, є результатом соціально-політичних процесів, що відбуваються у країні. Визначено й охарактеризовано етапи розвитку шкільного підручника у США, кожному етапу відповідає покоління навчальних книг, що характеризуються своїми особливостями. З'ясовано, що сьогодні школи використовують добори різного роду навчальних матеріалів, але базовою залишається основна шкільна книга – підручник, яка використовувалася у навчальних кімнатах по всьому світу протягом тисячоліть.

***Ключові слова:** підручник, засіб навчання, навчальне книговидання, розвиток, проблеми освіти, історичні умови.*

В статье рассматриваются исторические аспекты развития школьного учебника в США. Автором использованы исследования американских ученых, в которых раскрывается роль учебников в образовательном процессе, развитие учебника в контексте изменений в педагогике и ценностях американского общества. Материалы исследований свидетельствуют, что учебники являются чрезвычайно адаптивным средством обучения: вслед за изменениями проблем образования меняются и требования к учебникам, стили их написания, представленные в них методы обучения. На основе анализа результатов исследований установлено, что процесс развития школьного учебника США трансформируется на разных этапах истории общества в зависимости от конкретных исторических условий, является результатом социально-политических процессов, происходящих в стране. Определены и охарактеризованы этапы развития школьного учебника в США, каждому этапу соответствует поколение учебных книг, характеризующихся своими особенностями.

***Ключевые слова:** учебник, средство обучения, учебное книгоиздание, развитие, проблемы образования, исторические условия.*

The article deals with the historical aspects of the development of a school textbook in the United States. The author uses the research of American scholars, which reveals the role of textbooks in the educational process, the development of a textbook in the context of changes in pedagogy and the values of American society. Research materials show that textbooks are an extremely adaptive way of learning: following changes in education, the requirements for textbooks, the style of their writing, and the teaching methods presented in them are changing. On the basis of the analysis of the research results, it was found that the development of the school

textbook in the United States is transformed at various stages of the history of society, depending on the specific historical conditions, is the result of socio-political processes taking place in the country. The stages of development of the school textbook in the USA are determined and described. It is revealed that each stage corresponds to a generation of educational books that are characterized by their peculiarities. It is found that today schools use collections of different kinds of educational materials, but the basic schoolbook remains the textbook that has been used in educational rooms all over the world for millennia.

Key words: textbook, means of study, educational book publishing, development, problems of education, historical conditions.

Шкільні реформи в країнах світу, зорієнтовані на виклики XXI ст., висувають перед освітянами злободенні завдання, для виконання яких актуального значення набуває розвиток сучасного підручника. Кращому розумінню педагогічної ролі підручника сприяють дослідження його історії, запропонованих у ньому методів навчання, висновки вчених про проблеми освіти, що привели до появи підручників і стимулювали їх розвиток. Значний досвід реформаційних змін у змісті освіти, шкільних програмах, засобах їх реалізації накопичила американська система шкільної освіти. Тому аналіз внеску американських педагогів у дослідження проблеми шкільного підручника США на різних етапах розвитку педагогічної теорії і практики становить науковий інтерес і практичну цінність.

Мета дослідження: дослідити історію розвитку шкільного підручника США; з'ясувати, як у США у різні історичні періоди під впливом об'єктивних обставин склалися уявлення про призначення шкільного підручника, що поклалися в основу формулювання вимог до його змісту, форм і методів подання навчального матеріалу.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що проблема розвитку підручника посіла важливе місце в педагогічній науці. Її значення засвідчують наукові праці Дж. Вейкфілда (John F. Wakefield), Дж. Спрінга (Joel H. Spring), Д. Таннера (Daniel Tanner), Дж. Фаррелла (Joseph P. Farrell), які є суттєвим внеском у вивчення історико-педагогічних проблем шкільного підручника у США. Плідними виявилися енциклопедичні видання, зокрема "Енциклопедія дослідження в галузі освіти" ("Encyclopedia of educational research"), "Енциклопедія освіти" ("Encyclopedia of Education"). Інтерес становлять публікації періодичної преси, інтернет-джерела, в яких подано різні точки зору на проблему підручника та його історію.

Як повідомляє "Енциклопедія дослідження в галузі освіти", підручники використовувалися з часів римського та єгипетського періоду, але до останніх двох століть учителі спиралися на оригінальні твори (Біблія, Аристотель і т. д.), буклети, псалтир та на первинні моральні й релігійні правила. Виникнувши задовго до появи друкарства в середині XV ст., підручник протягом тисячоліть пройшов складний шлях від глиняних табличок шумерських навчальних текстів для вузького кола обраних (4,5 тис. рр. до н. е.) до сучасної навчальної книги, що видається мільйонними тиражами [2, с. 1415; 8].

За Оксфордським англійським словником, термін "підручник" не мав свого сучасного значення до кінця XVIII ст. Найдавніші підручники в колоніальній Америці стосувалися вивчення англійської мови, формування моральних і релігійних переконань, вивчення арифметики й інших базових навчальних предметів. Як роботи, спеціально написані для навчання учнів, підручники виникли протягом XVIII ст., а на початку XIX стали розглядатися як засіб впливу на зміст навчання [2, с. 1415; 10, с. 2; 9].

Більшість навчальних книг у США для шкіл були імпортовані з Англії, наприклад "Нове керівництво до англійської мови" ("A New Guide to the English Tongue" (1740 р.), яке включало історії на моральні та релігійні теми, а також підручник арифметики Томаса Ділворса ("Schoolmaster's Assistant" by Thomas Dilworth (1743) [9].

Поштовх виданню книг для дітей у Північній Америці, яка в той час була колонією Англії, дав розвиток друкарської справи. В 1639 р. у м. Кембріджі (штат Массачусетс) відкрилася перша друкарня. А до кінця XVII ст. друкарський станок

працював уже в п'яти містах, а загальна кількість назв друкарських видань досягла 900 [6].

Ймовірно, першим корінним підручником, написаним і виданим в Америці, який використовувався у США понад століття, став релігійно орієнтований "Буквар Нової Англії" ("New England Primer", 1683 р. (різні джерела подають різні роки)), модифікований на європейських прикладах. Авторитарна за методологією, книга була призначена для запам'ятовування. Римована абетка з посиланнями на Біблію, словниковий запас з релігійним забарвленням ("благословення", "втіха", "вірність") чітко відображали релігійні й моральні інтереси пуритан. Учні були зобов'язані записувати і говорити фрази, наприклад такі, як "У падінні Адама ми всі згрішили". Як зауважує Дж. Спрінг (Joel Spring), здавалося, що народження сучасного підручника супроводжувалося ліцензією на катування учнів. Зрозуміло, що роль підручника в основному зводилася до механічного заучування напам'ять змісту запропонованого тексту, часто без належного розуміння [2, с. 1415; 3, с. 1; 1, с. 44–45; 6, с. 1; 4, с. 3].

Книжкова справа в англійських колоніях Північної Америки розвивалася швидко, до кінця XVIII ст. кількість друкарень збільшилася до 24, а кількість назв друкованих матеріалів досягла 1800. З розвитком науки видання богословської літератури поступилося місцем творам буржуазних просвітителів [8]. Пожвавилася і шкільне книговидання. Вийшли в світ "Північноамериканська книга для читання" ("North America Reader") Лімана Гобба (Lyman Gobb), "Книга для читання" ("Reader") Калеба Бінгама (Caleb Bingam) (1779–1832). "Американська орфографічна книга, що містить зачатки американської мови для використання школами у Сполучених Штатах" ("American Spelling Book Containing the Rudiments of the American Language for the Use of Schools in the United States") відомого американського автора Ноя Вебстера (Noah Webster (1758–1843) з'явилася у 1793 р. Книга була розроблена головне для стандартизації використовуваних у той час варіантів написання [2, с. 1415].

Історія підручника тісно пов'язана з особливостями історичного розвитку країни. Як засвідчують дослідження, в кінці XVIII ст., після війни за незалежність (1775–1783 рр.), у США почала складатися національна система освіти. Бурхливе зростання промислового виробництва, слабші, ніж у країнах Європи, пута становості й феодалізму, наступальна боротьба робітничого класу за поліпшення умов життя стимулювали процес розвитку в США шкільної освіти і навчальних книг, збільшення випуску навчальних видань. Лише одна видавнича фірма "Трумен і Сміт" ("Truman and Smith") за 10 років (з 1830 р.) випустили 700 тис. екземплярів шкільних підручників. Мільйонними тиражами видавалися збірники вправ з орфографії, сотнями тисяч – підручники з географії і т. п. [6; 11].

Сьогодні у США відбувається процес зміни розуміння ролі і мети шкільної освіти, відтак і підходів до формування змісту освіти, розвитку методів і засобів навчання. Цей процес має довгу історію і різні напрями розвитку, які американські вчені намагаються проаналізувати й осмислити. У своїх дослідженнях вони засвідчують зміни у змісті, принципах добору й угруповання навчального матеріалу, у методичному апараті підручників різних історичних періодів, які пов'язують зі зміною мети і призначення підручника. Ранні підручники, як зазначають учені, були розроблені для розвитку грамотності. Цій меті відповідали методи подання навчального матеріалу. Основним був запропонований у IV ст. н. е. Еліусом Донатусом (Aelius Donatus) катехізисний метод: учитель читав запитання, а учні – відповідь. Формат запитань та відповідей залишався популярним й у шкільних книгах кінця XVIII – початку XIX ст., що підтверджує книга Ноа Вебстера "Граматична система англійської мови" ("Grammatical institute of the English language" (1783)). За структурою підручник був подібним до "Букваря Нової Англії". Після введення абетки для читання подавалися численні склади, що супроводжувалися короткими фразами і простими реченнями. У другій частині цієї книги у формі відповідей на поставлені запитання подавалися визначення. Наприклад: "Для чого використовується англійська граматика? Для навчання справжніх принципів та ідіоматичних виразів англійської мови". Як вважають учені, книга виконувала переважно ті ж функції, що і сучасні книги для читання початкової школи. Граматика Вебстера користувалася

попитом протягом наступних 100 років, публікувалася у багатьох виданнях і подавалася мільйонами примірників [10, с. 2–3; 4, с. 3].

Досліджуючи підручники американських шкіл XIX ст., Рут Елсон (Ruth Elson (1964)) дійшла висновку, що багато підручників тієї епохи були написані як катехізиски. Пояснення тривалого використання катехізисного методу як основного методу навчання знаходимо у праці Джеймса Боуена "Історія освіти" ("History of education", James Bowen (1975, p. 408). Ранні підручники (наприклад, "Граматика" Еліуса Донатуса (Aelius Donatus), IV ст. н. е.), й Олександра (Alexander's), 1199 р.), були розраховані для використання в умовах невеликого приміщення, що слугувало класною кімнатою, за відсутності необхідного обладнання (дошки, столів, ручок, чорнил, паперу). Наведені запитання та відповіді або рими відповідали педагогічній меті, що полягала в запам'ятовуванні визначень, правил, фактів. Спрямування освітнього процесу на заучування готових текстів без особливої уваги до їх змісту не вимагало від учителя глибоких знань педагогіки і знань предмета. Головна роль учителя зводилася до постановки запитань підручника без зауважень, коментарів або пояснень. Відтак основне навчальне завдання – запам'ятовування відповідей – могло досягатися і без учителя, оскільки підручник виступав як джерело інформації і заміник педагогічної технології (Elson, 1964, p. 8; Carpenter, 1963) [10, с. 4–5; 7].

Організація процесу навчання залишалася досить примітивною аж до середини XIX ст. Вчителі працювали водночас з окремими дітьми в одній класній кімнаті за різними підручниками. Наприклад, хтось з учнів використовував книгу Ноа Вебстера "Граматична система англійської мови", опубліковану в Хартфорді в 1783 р., в якій вперше було представлено американізований контент. У той же час інші учні могли навчатися за підручником, опублікованим в Англії [11, с. 49].

Зміни в педагогічній теорії, що відбувалися з часів Відродження (XV–XVI ст.), хвиля цінних наукових відкриттів підірвали традиційний підхід до навчання, привели до трансформації основної мети навчання від механічного запам'ятовування до розуміння сутності явищ, осмислення навчальної інформації [10]. Нова епоха породила вчених, філософів, мислителів-гуманістів, які піддали критиці середньовічну методику навчання, проголосили культ нової людини. Помітний вплив на розвиток освіти й процес підручникотворення здійснили такі видатні постаті, як Ф. Рабле, М. Монтень, Е. Роттердамський та інші.

Впливовими виявилися ідеї Я. А. Коменського (1592–1670), якого вважають батьком дидактики й основоположником науки про шкільний підручник. Він запровадив вікову періодизацію розвитку дітей, відповідно до неї – систему шкільної освіти, створив вчення про сутність, методи і принципи навчання (наочності, свідомості, міцності, послідовності, систематичності, емоційності). Велика його заслуга у запровадженні класно-урочної системи, створенні нових підручників замість застарілих середньовічних. Я. Коменський вважав, що підручники мають бути окремими для кожного класу, доступними для учнів, написані гарною мовою, відповідними вікові дітей.

Видатне місце в педагогічній теорії посідає швейцарський педагог Й. Песталоцці (1746–1827). Педагог вважав, що головну увагу в освітньому процесі слід зосередити на особі учня, педагогічному використанні власних ідей та чуттєвого досвіду самої дитини. Й. Песталоцці заклав основу спеціальних методик початкового навчання, відповідно до яких у процесі навчання дитина повинна сама вести спостереження і розвивати свої здібності. Велике значення приділяв вивченню рідної мови, розвитку мовлення, збагаченню словникового запасу учня. Він обстоював звуковий метод навчання грамоти, що було надзвичайно важливо, оскільки в ті часи панував буквоскладальний метод.

Педагогіку Й. Песталоцці розвивали його прихильники й учні з різних країн (Фребель, Гербарт, Ушинський). Як засвідчує Дж. Вейкфілд, першим американським підручником, який використовував ідеї Песталоцці, був підручник "Перші уроки арифметики" ("First lessons in arithmetic"), написаний у 1821 р. Уореном Колберном, засновником Американського інституту навчання (Warren Colburn, American Institute for Instruction). Навчання чисел було побудоване на основі запитань, пов'язаних з об'єктами з досвіду дитини. Наприклад: "Скільки пальців ви маєте на правій руці?"

Скільки на лівій? Скільки на обох разом?" Такий метод подачі навчального матеріалу сприяв розвитку мислення і пізнавальних навичок учнів. Підручник був настільки популярним, що залишався у друці впродовж 70-ти років [1, с. 45; 10, с. 5–6].

Поява масової освіти в середині XIX ст. зумовила поділ учнів на класи відповідно до вікової періодизації розвитку дітей, що вимагало розподілу навчального матеріалу за роками. Це нововведення пов'язане з появою серії градуйованих книг для читання для загальноосвітніх шкіл. Зокрема, у 1836 р. Цінціннатійською видавничою компанією (Cincinnati (штат Огайо)) "Трумен і Сміт" ("Truman and Smith") було опубліковано перші дві "Еклектичні книги для читання" Вільяма Х. Мак-Гаффі (McCaffey's Eclectic Readers). Згодом були випущені третя і четверта книги, а в 1837 р. – буквар. Пізніше, у 1843 р., брат Вільяма, Олександр, склав п'яту книгу для читання, а в 1857 р. – шосту. Протягом багатьох років "Еклектичні книги для читання" заповнювали книжковий ринок. Розмір продажів складав два мільйони екземплярів щороку, а в кінцевому рахунку у 1920-х рр. перевищив 122 мільйони екземплярів. Домінування на ринку невеликої кількості книжкових видавничих компаній, відповідно широке використання школами невеликої кількості підручників, чинні вимоги щодо регулювання цін на підручники наприкінці XIX ст. призводили до більшої однорідності освітніх програм [11, с. 49].

На початку XX ст. (1920–1930-ті рр.) на домінуючу роль видавничої індустрії у формуванні шкільної освітньої програми значно вплинув прогресивний просвітницький рух, змінюючи залежність освітнього процесу від підручників на особистісно орієнтовану навчальну діяльність і базові книги для читання, в яких застосовувалися методи навчального дослідження, спрямовані на розвиток словникового запасу. Рух прогресивних освітян у цей період призвів до зменшення використання підручників [11, с. 49]. Педагоги-прогресивісти виступили з ідеєю використання як джерела навчальної інформації матеріалів кількох підручників, книг, інших ресурсів. Ідею підхопили педагогічні колективи провідних шкіл США (зокрема, Школи Лінкольна Колумбійського педагогічного коледжу), які взялися за розроблення відповідних навчальних матеріалів, формулювання ідей нової навчальної програми, яка б передбачала інтеграцію декількох предметів на основі залучення додаткових ресурсних матеріалів. Така діяльність освітян стимулювала створення текстів і підручників, більш адаптованих до особливостей учнів та прив'язаних до їхнього життєвого досвіду. З того часу в багатьох підручниках, як правило, виокремлюються підрозділи, містяться запропоновані види навчальної діяльності, проекти й опитувальники, що спонукають до дослідження [9].

Більш тотальні зміни щодо обмеження домінування підручників відбулися у 1950-х рр. З 1956 до 1976 р. Національний науковий фонд (National Science Foundation) профінансував комітети престижних науковців для керівництва серією національних проектів з розробки нових освітніх програм для таких дисциплін, як наука, математика, соціальні дослідження. Відомі як реформа освітньої програми, ці проекти запропонували альтернативні варіанти змісту навчальних матеріалів, сприяли формуванню концепцій, створили умови для розкриття творчого потенціалу академічних учених у розробці наукових ідей і навчальних матеріалів, разом з тим запровадили жорсткіші процедури визнання нових матеріалів. Зазвичай процес розробки освітніх програм здійснювався командами наукових співробітників, які створювали і здійснювали польові випробування матеріалів, відповідно до окреслених цілей проектів, а потім поширювали їх через семінари в межах підвищення кваліфікації. Нові матеріали мали деякі спільні риси: рідко передбачали підручник як базовий засіб навчання, але передбачали слайди, записи, касети, фільми, ігри, імітації, копії оригінальних документів і першоджерела. Проте, незважаючи на успіхи багатьох проектів спочатку, згодом з'явилися свідчення слабкого використання в школах матеріалів, які вони пропонували. Невдачу, як вважає М. Уотт (M. Watt), можна пояснити недостатньою увагою освітніх політиків до вивчення попиту на матеріали, врахування їх складності, механізмів поширення, широкого залучення видавничої галузі до їх виробництва. Отже, у 1970-х і 1980-х рр у класах продовжували використовувати звичайні підручники. Проте поступові зміни в освітніх технологіях від навчання великими групами з перевагою лекційних методів до малих

груп й індивідуалізованих форм і методів навчання зумовили урізноманітнення засобів масової інформації, що використовувалися в класних кімнатах. Підручники стали більшими за розміром, естетично привабливішими, оснащеними допоміжними компонентами, такими як посібники для вчителя, робочі книги, тести, додаткові матеріали, аудіовізуальні матеріали [11].

Національні звіти про американську освіту того часу привернули увагу до результатів досліджень, відзначаючи позитивні зміни змісту підручників, разом з тим указували на недостатню їх якість. Серед освітян розгорнулися дискусії стосовно ролі та використання освітніх програм і підручників в американських школах. Обговорювалися питання підвищення рівня досягнень учнів, залежності процесу навчання від підручників, необхідності зміцнення професійного контролю, міри опертя вчителів у викладанні на підручники.

Накопичений на той час досвід педагогічної практики дозволив розглянути використання підручника як об'єкт наукових досліджень у контексті розвитку ринку освітніх послуг. За результатами досліджень деякі вчені висловлювали думку, що у використанні підручників існують труднощі, в багатьох випадках пов'язані з залежністю учителя від підручників, що має бути центральною проблемою педагогічної теорії і практики (Вудворд і Елліотт (Woodward and Elliott) (1990)). Висновки з інших досліджень ставили під сумнів, що викладачі чітко дотримуються програм, поданих у підручниках, посібниках для вчителя та інших навчальних матеріалах. Стверджувалося, що варіації використання матеріалів добиралися через особистий вибір учителя щодо змісту навчальних матеріалів і методів їх використання. Аналізуючи результати досліджень, учені виявляли способи використання підручників. Наприклад, один із способів передбачає безпосередній вплив підручників та інших матеріалів на викладання і навчання без їх демонстрації; а інший полягає у тому, що вчителі використовують підручники, не повністю дотримуючись представлених у них змісту і методики викладання (Соняк і Стодольський (Sosniak and Stodolsky, 1993)). Оцінюючи роль підручника, деякі вчені доходять висновку: підручники настільки ж універсальні, як формальне масове навчання, де є школи, є підручники; підручники – це не просто педагогічні засоби навчання, вони – інтенсивні політичні документи, зміст яких відображає певне бачення громадян країни щодо історії країни, цінностей і прагнень Дж. Фаррелл (Joseph P. Farrell) [8, с. 5; 9]. Закликаючи освітніх політиків визнати навчальні матеріали важливим засобом покращення якості освіти, дискусії призвели до всенациональних ініціатив щодо підвищення якості підручників [11, с. 50].

Проте в 1990-ті рр. федеральний уряд відклав вирішення цієї проблеми, віддаючи пріоритети реформуванню, орієнтованому на стандартизацію. Поява стандартизованої освіти не спонукала до визнання ідеї підвищення якості підручника як центральної проблеми освітньої політики. Все ж зорієнтовані на стандарти реформи заохочували державні акти щодо приведення підручників у відповідність до державних стандартів [11, с. 51].

На початку XXI ст. національний рух за стандартизацію та зовнішнє тестування спрямував зусилля освітян на узгодження освітньої програми зі стандартизованими тестами, на навчання з урахуванням змісту майбутніх тестів, як наслідок – частіше використання робочих зошитів, листів і фотокопіювання. Разом з тим гарні підручники пропонують види діяльності, проекти, напрями розслідування [9].

Сьогодні дискусії щодо підручників тривають. Суперечки часто формально пов'язані зі змістом освітньої програми. Проте, оскільки підручники є основним засобом її реалізації, дискусії зазвичай зосереджуються на текстах підручників. Обговорення щодо міри, якою освітня програма повинна передбачати такі, наприклад, теми, як місце жінок або расових меншин у суспільстві, виливаються в аргументи про місце та присутність цих груп на сторінках підручників. Подібно відбуваються суперечки щодо представлення ідей теорій креаціонізму та еволюції, про походження людини та різні форми життя на Землі, роль держав в історичних подіях тощо.

Щодо довгострокового прогнозування підручників учені пропонують їх подальшу реформу та переосмислення. На погляд Д. Таннера (D. Tanner), значна проблема школи, яка постане найближчим часом у зв'язку з широкими та глибокими змінами в американському суспільстві, – це управління інформацією. Він звертає

увагу, що все частіше в учнів XXI ст. виникатиме потреба в знаходженні, оцінюванні, створенні інформації, використовуючи доступні джерела. Виникає проблема: як навчати дітей шукати та відбирати, обробляти з доступної інформації потрібну, так, щоб вони могли досягти соціально-конструктивної мети? Таннер стверджує, що саме ця проблема так або інакше впливає на вимоги до змісту, редагування й оцінки якості підручників. Сьогодні численні видавці шукають шляхи "підключення" до електронного класу, надаючи програмне забезпечення, веб-сайти, інтернет-адреси для використання учнями, часто в поєднанні з підручниками. Все більше вчителів сприймає підручник не як єдине інформаційне джерело, а як базову основу для надання знань. Не викликає сумнівів, вважає Таннер, що необхідність учити учнів, як керувати доступною для них інформацією, буде добре впливати на розвиток підручника [9, с. 12–13].

Дослідження вказують на те, що сьогодні школи використовують не просто книгу або набір книжок, а ретельно створені добори різного роду навчальних матеріалів, включаючи базові тексти, довідники, аудіовізуальні матеріали, графіки, карти, домашні завдання, ресурси комп'ютерного доступу тощо. Пакети навчальних матеріалів, буває, заміщують основний підручник. Але базовою залишається основна шкільна книга – підручник, яка використовувалася у навчальних кімнатах по всьому світу протягом тисячоліть [8, с. 12–13].

Висновки. За результатами виконаного дослідження робимо висновки:

1. Аналіз наукової літератури з історії розвитку підручника у США свідчить, що праці вітчизняних і зарубіжних авторів містять важливі факти, що являють теоретико-прогностичну цінність для розвитку педагогічної науки і практики. Разом з тим відзначимо нестачу в Україні науково-педагогічної літератури з зазначеної проблеми, що ускладнює дослідження у цій галузі.

2. Процес розвитку підручника як важливого засобу навчання у школах США трансформується на різних етапах розвитку суспільства залежно від конкретних історичних умов, є результатом соціально-політичних процесів, що відбувалися в країні.

3. Аналіз наукової літератури дав змогу визначити й охарактеризувати етапи розвитку шкільного підручника у США у XVII–XX ст. З'ясовано, що кожному етапу відповідає покоління навчальних книг, що характеризуються своїми особливостями.

Перший етап. Кінець XVII – кінець (80-ті роки) XVIII ст. Використання імпортованих з Англії шкільних книг. Видання першого корінного підручника (1683 р.). Катехізисний метод викладу навчального матеріалу.

Другий етап. Кінець XVIII – середина XIX ст. Початок створення національної системи освіти США. Посилення процесу розвитку шкільних навчальних книг, збільшення їх випуску. Поява першого американського підручника, який використав ідеї Й. Песталоцці щодо розвитку мислення і пізнавальних навичок на основі власного досвіду дитини (1821 р.).

Третій етап. Середина XIX – початок XX ст. Розвиток масової освіти. Поділ учнів на класи відповідно до вікової періодизації розвитку дітей. Розподіл навчального матеріалу за роками навчання. Поява серії градуйованих (призначених для конкретних класів) шкільних книг (1836–1857 рр.).

Четвертий етап. Початок – кінець XX ст. Впровадження в освітній процес нових особистісно орієнтованих технологій. Розроблення великої кількості варіативних навчальних матеріалів, навчально-методичних комплектів. Розширення можливостей оновлення навчальної літератури.

4. Представлене дослідження не претендує на повноту висвітлення складного шляху розвитку американського підручника. Разом з тим воно дозволило визначити перспективи подальшої його розробки, зокрема в напрямі встановлення тенденцій змін у змісті, формах і методах шкільного підручника у США у XXI столітті.

Література

1. Корчевська Н. Зарубіжні педагоги про підручник як засіб формування в учнів бажання вчитися: історіографія проблеми. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія "Педагогіка". 2008. № 2. 128 с. С. 44–49.

2. Encyclopedia of educational research / Marvin C. Alkin (Editor). 6th edition. MacMillan Reference Books, 1992. 1606 p.
3. Spring Joel H. McGraw-Hill American Education. Tenth edition. New York: Higher Education, 2002. 305 p.
4. The textbook as discourse: sociocultural dimension of American schoolbooks / edited by Evegene F. Provenzo, Annis N. Shaver, Manuel Belle. Taylor & Francis e-Library, 2011. 341 p.
5. Бабашев А. Э. Основные направления развития образования в средней школе США: автореф. дисс. ... канд. пед. наук.: 13.00.01. 1997. 23 с. *Научная электронная библиотека образования*. URL: <http://www.dissercat.com/content/osnovnye-napravleniya-razvitiya-soderzhaniya-obrazovaniya-v-srednei-shkole-ssha>.
6. Всеобщая история книги. MaxBooks.Ru 2007–2018. URL: <http://maxbooks.ru/berabum/shomrak98.htm>.
7. Elson Ruth Miller. Guardians of tradition, American schoolbooks of the nineteenth century. Publication date 1964. URL: <https://archive.org/details/guardiansofradi00elso>.
8. Farrell Joseph P. Textbooks. Overview. Encyclopedia of Education. URL: <http://www.encyclopedia.com>. (дата звернення: 11 Sep. 2018).
9. Tanner Daniel. School textbooks in the united states. Encyclopedia of Education. URL: <http://www.encyclopedia.com>. (дата звернення: 11 Sep. 2018).
10. Wakefield John F. TITLE A Brief History of Textbooks: Where Have We Been All These Years? 1998. 39 p.; Paper presented at the Meeting of the Text and Academic Authors (St. Petersburg, FL, June 12–13, 1998). URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED419246.pdf>.
11. Watt Michael. Research on textbook use in the United States of America. *IARTEM e-Journal*. Vol. 7. № 2. P. 46–72. URL: http://biriwa.com/iartem/ejournal/volume7.2/-papers/Paper3_Watt_Research_on_textbook_use_in_the_United_States_of_America_IARTEM_eJournal_7.2.pdf.